

نقش دیپلماسی دفاعی در تحقق امنیت تمدن اسلامی در عصر جهانی شدن

حسین مرزبانی^۱، محمد ترابی^۲، علی شیرخانی^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۲۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۳۰

چکیده:

هر تمدن و جامعه‌ای برای تحقق اهداف خود نیازمند امنیت و ایمنی از تهدیدات است. یکی از مجاری عینیت بخشی به تاکید اسلام بر اصالت صلح و امنیت، بکارگیری دیپلماسی در روابط با همسایگان و دیگر کشورها می‌باشد. امروزه در عصر جهانی شدن یکی از شیوه‌های مهم در تحقق امنیت و آرامش نظام بین الملل، استفاده از روش دیپلماسی دفاعی است. تحقیق حاضر با هدف تبیین نقش دیپلماسی دفاعی در تحقق امنیت تمدن اسلامی در عصر جهانی شدن، به این پرسش اصلی پاسخ می‌دهد که دیپلماسی دفاعی چگونه می‌تواند برای تحقق امنیت تمدن اسلامی در عصر جهانی شدن نقش ایفا کند؟ در پاسخگویی به این پرسش از ابزار مصاحبه با صاحب نظران و خبرگان و پرسشنامه و مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی استفاده شده است. نوع این پژوهش از نظر هدف، توسعه‌ای-کاربردی و از نظر روش، توصیفی-تحلیلی است. نتایج و یافته‌های تحقیق حاضر نشان می‌دهد که دیپلماسی دفاعی بواسطه ابزارهایی از جمله؛ بسط مذاکره در پرتو جهانی شدن، تبادل فناوری تجهیزات دفاعی، پیشگیری از منازعه، بازدارندگی، حفظ صلح و توافقات دفاعی چند جانبه در تحقق امنیت تمدن اسلامی در عصر جهانی شدن، ایفای نقش می‌کند.

واژگان اصلی: دیپلماسی، دیپلماسی دفاعی، امنیت، جهانی شدن.

۱. دانشجوی دکتری، رشته روابط بین‌الملل، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران

۲. استادیار گروه روابط بین‌الملل، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران (نویسنده مسئول)

mtorabi1418@gmail.com

۳. استاد گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران

مقدمه

دیپلماسی و رفتار سیاسی در جوامع جهانی از گذشته تاکنون دارای جایگاه و اهمیت ویژه‌ای بوده و رفتار دیپلماتیک دولتمردان و سیاستمداران در روابط بین‌الملل از این جایگاه معنی و تبلور یافته است. از منظر اسلام، مکانیزم صلح، قطع ریشه‌های جنگ است. که عمدتاً از طریق ایجاد روابط منطقی بین غرایز و فطرت بشری است. بنابراین در روابط خارجی اسلام نه جنگ دائمی وجود دارد و نه صلح دائمی، بلکه جنگ را از دیدگاه دفاع مشروع و حق به جانب توصیف می‌کند اما در پی صلح‌طلبی و روابط مبتنی بر مسالمت است که این همان دیپلماسی است. صلح و روابط مسالمت‌آمیز، محورا اصلی شریعت اسلامی است. زیرا در پرتو آن می‌توان دعوت دینی را انجام داد. اما در حین دیپلماسی باید مبانی دفاعی و بازدارندگی را حفظ کرد.

دیپلماسی فعالیتی در اصل سیاسی و کارشناسانه است که از اجزای قدرت به شمار می‌رود. هدف اصلی دیپلماسی آن است که به دولت‌ها کمک کند تا اهداف سیاست خارجی خود را بدون توسل به زور و تنها با اتکا به تبلیغات و قانون تحقق بخشند. این امر عمدتاً از طریق برقراری ارتباط میان دیپلمات‌های حرفه‌ای و سایر مقامات و به وسیله طراحی موافقت‌نامه‌ها حاصل می‌شود. از دیدگاه اسلام، ماهیت روابط خارجی از یک سو و اصول و مبانی سیاست خارجی از سوی دیگر، چهره واقعی دیپلماسی اسلامی را بیان می‌کند. بدین ترتیب درک ماهیت دیپلماسی مستلزم تبیین دیدگاه‌های مطرح در نظام بین‌المللی می‌باشد (دبیری، ۱۳۷۴: ۶۳).

بعد از پایان جنگ سرد، نقش نیروهای مسلح به تأمین صلح، با استفاده از ابزارهای مختلف عملیاتی ارتش، ساختارهای فرماندهی آن یا عامل سیاسی غیرنظامی که می‌توانست بر آن‌ها نظارت کند، گسترش یافت. نقش دیپلماسی به عنوان یک مکانیزم پیشگیری و شکل‌دهی امنیت بین‌المللی در عصر جهانی شدن تقویت شد. در این چارچوب، دیپلماسی دفاعی به عنوان یک ابزار مؤثر پیشگیری از بحران شناخته شد. «دیپلماسی دفاعی» یک اصطلاح نسبتاً جدید است که ریشه در نیازهای عصر معاصر به یک زبان سیاسی جدید بعد از پایان جنگ سرد دارد. زبانی مشترک که همکاری دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی را توصیف و تسهیل کند. با اینکه اصطلاح دیپلماسی دفاعی در علوم و بحث‌های سیاسی زیاد استفاده می‌شود، فاقد یک تعریف شناخته‌شده جهانی است. کشورهای مختلف معمولاً آن را مطابق با نیازهای سیاست امنیتی خود تعریف می‌کنند.

دیپلماسی دفاعی مفهومی جدید در ادبیات راهبردی محسوب می‌شود. اگر چه در ادبیات نظامی و راهبردی سنتی و کلاسیک هیچ گاه چنین مفهومی به کار گرفته نشده است، اما همواره ساز و کارهای لازم برای کاربرد قدرت از طریق دیپلماسی وجود داشته است. مطالعه‌های امنیتی دهه ۱۹۳۰ را می‌توان به عنوان اولین گام در روند ارتقاء چنین مفهومی در ادبیات راهبردی دانست. هم اکنون موضوع‌هایی همانند قدرت، دفاع امنیت، بازدارندگی و منطقه‌گرایی در زمره مفاهیمی محسوب می‌شوند که ارتباط بسیار نزدیکی با دیپلماسی دفاعی دارند (متقی و پوستین چی، ۱۹:۱۳۹۵).

مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که از حیث کاربردی، انجام این پژوهش به نیروهای مسلح کمک می‌کند تا از دیپلماسی دفاعی، به عنوان یکی از ویژگی‌های مهم فعالیت‌های بخش دفاع در روند بازسازی بنیه دفاعی کشور استفاده کنند. این بازسازی، دو جهت زیربنایی و روبنایی خواهد داشت. در بخش زیربنایی می‌توان به تحولات ساختاری و افزایش قدرت و امنیت ملی اشاره کرد. در بخش روبنایی می‌توان سرمایه‌گذاری در بخش تحقیق و توسعه مطالعات دفاعی و فعال سازی دیپلماسی دفاعی را نام برد و دیپلماسی دفاعی بواسطه ابزارهایی همچون بسط مذاکره در پرتو جهانی شدن، تبادل فناوری تجهیزات دفاعی، پیشگیری از منازعه، بازدارندگی، حفظ صلح و توافق‌های دفاعی چند جانبه در تحقق امنیت تمدن اسلامی، ایفای نقش می‌کند.

مبانی نظری:

الف- پیشینه تحقیق:

(۱) سعید پیرمحمدی مقاله‌ای تحت عنوان شاخص‌های قدرت نرم دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مجله سیاست دفاعی سال بیست و چهارم، شماره ۹۵ تابستان ۱۳۹۵ نگارش کرده است. در این مقاله به برخورداری از اقتدار معنوی، استقلال وعدم تعهد به قطب‌های قدرت جهانی، الهام‌بخشی، میراث فرهنگی، مردمی سازی دفاع در قالب دکترین دفاع همه جانبه، هویت ایرانی و اسلامی، قدرت نظامی و دفاعی بومی، یکپارچگی ملی، سوابق افتخارآمیز دوران دفاع مقدس، بازدارندگی نرم اشاره کرد و اینان عواملی هستند که می‌توان از آن در سند جامع و تدوین نقشه راه دیپلماسی دفاعی از آنان استفاده کرد.

(۲) فرهاد قاسمی در مقاله‌ای تحت عنوان رهیافتی نظری بر دیپلماسی منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران به دیپلماسی دفاعی اشاره‌ای کرده است و در آن دیپلماسی دفاعی را نوعی پیوند بین

حوزه نظامی و سیاسی می‌داند. وظیفه اصلی دیپلماسی دفاعی را بازدارندگی در برابر تهدیدات پیش‌رو می‌پندارد. البته یکی از وظائف اصلی دیپلماسی دفاعی رسیدن به مرحله بازدارندگی در ابعاد سیاسی و دفاعی است. که در این مقاله بدان پرداخته شده است.

۳) زهره پوستین چی، ابراهیم متقی، طیبه مابی و مهدی فقیه مقاله‌ای را در سال ۱۳۹۱ تحت عنوان نشانه‌ها و کارکردهای دیپلماسی دفاعی پویا را به نگارش درآوردند که به دیپلماسی دفاعی ایران در دو سطح منطقه‌ای و بین‌المللی اشاره کرده‌اند. و اشاره داشتند که دیپلماسی دفاعی خود مولد قدرت است. چندجانبه‌گرایی همراه با مقاومت راهبردی راهکاری برای اجرای دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در منطقه و نظام بین‌المللی است.

۴) کتابی تحت عنوان؛ رهیافت و فرایندهای دیپلماسی دفاعی در راهبرد امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، تألیف ابراهیم متقی، زهره پوستین چی، تهران: مرکز تحقیقات راهبرد دفاعی. چاپ ۱۳۹۵ که بدنبال ارائه یک مدل از دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در نظام منطقه‌ای و بین‌المللی است. و هدف دیپلماسی پویا را تحت تأثیر و نفوذ قرار دادن بازیگران، نهادها و محیطی می‌داند که نظامیان در آن فعالیت می‌کنند. که نتیجه فعالیت آنان، زمینه بازدارندگی، امنیت سازی و تهدید زدایی را به وجود می‌آورد.

۵) کتابی تحت عنوان؛ دیپلماسی دفاعی نوین، تألیف امیر حاتمی، محمد احدی، تهران: مرکز تحقیقات راهبرد دفاعی. چاپ ۱۳۹۵ که ضمن معرفی دیپلماسی نوین دفاعی و روند تحول و کارکردهای آن، دیپلماسی دفاعی دو جانبه و چند جانبه را مورد بحث قرار داده و از مطالعه تطبیقی در این رابطه کمک می‌گیرد و در نهایت درباره دیپلماسی دفاعی ج.ا.ایران با بررسی محیط داخلی و خارجی بحث شده است.

ب- چارچوب نظری:

یکی از نظریه‌های مهم در دهه اخیر در روابط بین‌الملل سازه‌انگاری یا بر سازنده‌گرایی (constructivism) است که نه تنها از نظر فهم نوینی که به ما از روابط بین‌الملل در بعد محتوایی آن می‌دهد اهمیت دارد، بلکه از این نظر که در عین حال (و به زعم برخی، در اصل) تلاشی است در حوزه فرانظری، اهمیت ویژه دارد. سازه‌انگاران بر ابعاد مادی و غیرمادی حیات اجتماعی و بر نقش فرهنگ در روابط بین‌الملل تأکید دارند و به این نتیجه می‌رسند که بدون توجه به فرهنگ سیاسی جهانی استاندارد کننده نمی‌توان ثبات بالای نظام دولتی و کاهش تنوع اشکال

سیاسی را توضیح داد (مشیرزاده، ۱۳۹۶: ۳۳۰ و ۳۲۳).

می‌توان گفت که سازه انگاری به تقویت نظریه پردازی هنجاری در روابط بین الملل نیز کمک کرده است. نه به این دلیل که سازه انگاران درگیر بازنندیشی در مورد سرشت خیر یا حق شده‌اند بلکه به این دلیل که آن‌ها تلاش زیادی کرده‌اند تا قدرت انگاره‌ها، هنجارها و ارزش‌ها را در شکل دادن به سیاست جهانی نشان دهند. محاسبات مادی مانند ثروت و قدرت نظامی به عنوان نیروهای محرک در ورای کنش سیاسی بین المللی تلقی می‌شدند و عوامل فکری به عنوان عذرتراشی محض یا رهنمودهای ابزاری برای کنش راهبردی کنار گذاشته می‌شدند. سازه انگاران از طریق تحقیقات تجربی مستمر فقر تبیینی این گونه شکاکیت‌های مادی گرایانه را نشان داده‌اند. آن‌ها نشان داده‌اند که هنجارهای بین المللی چگونه تحول پیدا می‌کنند، چگونه افکار و ارزش‌ها به کنش سیاسی شکل می‌دهند، چگونه استدلال و گفتمان، برایندها را مشروط می‌کند و چگونه هویت به کارگزاران و کارگزاری شکل می‌دهد. و همه اینها به نحوی مغایر با انتظارات نظریه‌های مادی گرایانه و خردگرایانه است (برچیل و دیگران، ۱۳۹۳: ۲۹۹).

سازه انگاری اجتماعی مدلی از تعاملات بین المللی ارائه می‌دهد که طی آن مساعی لازم را به عمل می‌آورد تا تأثیر هنجاری ساختارهای نهادی بنیادی را بررسی کرده، و ارتباط میان دگرگونی‌های هنجاری، هویت و منافع دولت‌ها را مشخص نماید. از آنجا که هویت دولت‌ها به زمینه‌های تاریخی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی بستگی دارد، بنابراین در وضعیت متغیر به سر می‌برد. در ارتباط با منافع ضمن آن که نمی‌توان آنها را یک پدیده از قبل تعیین شده تصور کرد که عمدتاً به یک سلسله انتخابها مربوط می‌شوند، آن‌ها نیز مانند هویت‌ها از طریق عملکردهای اجتماعی حاصل می‌شوند. بدین ترتیب عملکردهای اجتماعی که باعث تشکل یک هویت می‌گردند، نمی‌تواند به منافی اشارت داشته باشند که با عملکردها و ساختارهایی که هویت را تشکیل می‌دهند، در ناسازواری به سر برند (قوام، ۱۳۹۷: ۲۲۴).

در حالی که از منظر واقع‌گرایی آشوب زدگی بین المللی حالت تعارض آمیز داشته و از دیدگاه آرمانگرایی جنبه همکاری جویانه به خود می‌گیرد، سازه انگاری آن را تعارض آمیز و نه همکاری جویانه تلقی کرده بلکه آن را ناشی از آن چیزی می‌داند که دولت‌ها خود می‌سازند. تحت این شرایط چنانچه دولت‌ها نسبت به یکدیگر برخورد تعارض آمیزی داشته باشند، آنگاه ماهیت آشوب زدگی بین المللی حالت تعارض آمیز به خود می‌گیرد و برعکس اگر روابط آنان در راستای

همکاری باشد ماهیت آشوب زدگی بین المللی وضعیت همکاری جویانه می‌یابد (قوام، ۱۳۹۷: ۲۲۶).

ویژگی مشترک تمام گونه‌های رویکرد سازه انگاری این است که همه آنها معتقدند هیچ واقعیت اجتماعی عینی در "آن سوی" وجود ندارد تا به دنبال کشف آن باشیم؛ مفاهیم اجتماعی از طریق تعاملات اجتماعی به وجود می‌آیند؛ و این تعاملات، شبکه‌ای از قواعد و نقش‌ها را ایجاد می‌کنند که اقدام مناسب را تعیین می‌نماید. بنابراین سازه انگاری یک طرز تفکر جدیدی را درباره چگونگی ارتباط بین دولت‌ها در جامعه بین المللی یک پدیده هنجاری است نه یک پدیده ابزاری و اینکه منطق‌ها و مسیرهای مختلفی برای رسیدن به امنیت وجود دارد، هماهنگ می‌باشد. هر دوی آنها معتقدند که یک حقیقت عینی با منطق بیرونی برای امنیت وجود ندارد. به علاوه آنها بر این ایده تاکید دارند که امنیت ریشه در روابط دارد و از طریق تعامل شکل می‌گیرد (بلامی، ۱۳۸۶: ۶۱ و ۴۴).

پ- مفاهیم:

۱- دیپلماسی:

دیپلماسی واژه‌ای است بیگانه و دارای ریشه یونانی دیپلوما است که چون در اکثر زبان‌های زنده دنیا، معادل جامع و مانعی برای آن وجود ندارد، به همان شکل اصلی به کار می‌رود. لغت دیپلماسی برای رساندن مقاصد مختلفی به کار رفته است. مفاهیم «سیاست خارجی و اداره آن»، «علم سیاست»، قواعد روابط بین دولت‌ها، «اسم جمع برای کارگران سیاست خارجی»، «فن سازماندهی و به کارگیری روابط میان کشورها»، «هنر ارتباط با مردم به شیوه‌ای که مقصود با آرامش حاصل شود»، «مهارت در سر و کار داشتن با مسائل بدون تحریک دشمنی دیگران» معانی شایع مستفاد از کلمه دیپلماسی هستند (حاتمی، احدی به نقل از چلونگر، ۱۳۹۵: ۱۳).

از دیدگاه واتسون، دیپلماسی عبارت از اداره روابط بین الملل از طریق گفت و گو و مذاکره می‌باشد و کاربرد آن فقط برای نمایندگی‌های دیپلماتیک و یا سیاست خارجی اشتباه است، آن‌ها فقط یکی از شیوه‌های هدایت گفت و گو و تنظیم روابط دولت‌ها با دیگر بازیگران بین المللی هستند (حاتمی، احدی به نقل از واتسون، ۱۳۹۵: ۱۴).

۲- دیپلماسی دفاعی:

دیپلماسی دفاعی مفهومی نوین در سیاست بین الملل است. هدف از دیپلماسی دفاعی تأمین اهداف عالی یک نظام سیاسی در راستای منافع و امنیت ملی با استفاده از سیاست دفاعی است. اگر

چه این مفهوم هنوز نتوانسته شکل رسمی به خود بگیرد و مفهومی توسعه نیافته است، اما جنبه‌های ثبات محور و همکاری جویانه آن می‌تواند زمینه‌های تبدیل این مفهوم به یک روش کاربردی در عرصه راهبردهای کلان یک کشور را فراهم آورد. در گذشته و تا سال‌های اخیر از یک نوع دیپلماسی تحت همین عنوان یاد می‌شد که به طور عام توسط دستگاه دیپلماسی که همان وزارت خارجه کشورها بود، هدایت می‌شد، اما امروزه دیپلماسی به واسطه گستردگی نقش‌های متفاوتی نیز یافته و از جمله در حوزه‌های عمومی و تخصصی نیز وارد شده است (حاتمی و احدی، ۱۳۹۵: ۱۶).

۳- امنیت:

واژه امنیت در لغت نامه‌های فارسی به معنی درامان بودن، ایمنی، آرامش آسودگی است و کلمه امن به معنی بی بیم شدن، بی ترس، اطمینان، آسایش، آرامش قلب و ضد خوف است (عمید، ۱۳۷۴: ۱۹۸).

واژه امنیت در زبان عربی از ریشه عربی امن گرفته شده است. از این ریشه در گذشته، کلمه امنیه برای سرباز مأمور حفظ نظم و آرامش در راه‌ها و خارج شهر به کار می‌رفته است. همچنین امن به معنی ایمنی و آرامش قلب، خاطر جمع بودن در امان بودن، آرامش و آسودگی است (مرادیان، ۱۳۸۸: ۲).

امنیت یعنی مصونیت از تعرض و تجاوز به حقوق مشروع؛ در سطح فردی مصونیت یک فرد، در سطح جمعی و گروهی مصونیت یک جمع یا گروه، در سطح ملی مصونیت یک ملت از تعرض و تجاوز به حقوق مشروع، امنیت نامیده می‌شود (جهان بزرگی، ۱۳۸۸: ۳۵).

۴- تمدن اسلامی:

مقام معظم رهبری در تعریف تمدن اسلامی فرمودند: «تمدن اسلامی یعنی آن فضایی که انسان در آن فضا از لحاظ معنوی و از لحاظ مادی می‌تواند رشد کند و به غایات مطلوبی که خدای متعال او را برای آن غایات خلق کرده است برسد؛ زندگی خوبی داشته باشد، زندگی عزتمندی داشته باشد، انسان عزیز، انسان دارای قدرت، دارای اراده، دارای ابتکار، دارای سازندگی جهان طبیعت؛ تمدن اسلامی یعنی این؛ هدف نظام جمهوری اسلامی و آرمان نظام جمهوری اسلامی این است» (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری ۱۳۸۳/۰۳/۲۲).

تمدن اسلامی تمدنی دینی است که همه مولفه‌های آن بر محور دین اسلام می‌گردد. بنابراین پایه و اساس تمدن اسلامی نگرش توحیدی است و به عبارتی دیگر، تمدن اسلامی مجموعه‌ای از

باورها، عقاید و ارزش‌ها و مبادی اخلاقی و روحی اسلامی در معیت دستاوردهای مادی (اکتشافات، اختراعات و علوم تطبیقی) و به منظور پیشرفت جامعه اسلامی است. با این توصیف، تمدن اسلامی نیز مانند دیگر تمدن‌ها دارای دو جنبه معنوی و مادی می‌باشد. بدیهی است که زمینه ساز دستاوردها و پیشرفت‌های مادی این تمدن، دستاوردها و پیشرفت‌های معنوی و فکری آن بوده است. (صادقی و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۶).

سید جعفر شهیدی تمدن اسلامی را مجموع آداب و رسوم مشترک میان ملت‌های مسلمان می‌داند: «تمدن اسلامی مجموع آداب و رسوم مشترک میان ملت‌های مسلمان است و نباید که چون این تمدن نام اسلامی به خود گرفته، مظاهر آن همگی گرفته از قرآن و یا سنت است و دگرگونی پذیر نیست، نه چنین است، حکم شرعی برگرفته از قرآن و حدیث است، ولی آداب و رسوم پدیده اجتماعی است. بدین رو هر چند هم با گذشت زمان مظاهر تمدن تغییر یابد، باز هم باید آن را تمدن اسلامی نامید» (جان احمدی، ۱۳۹۳: ۵۱).

۵- جهانی شدن:

واژه *golbalization* (جهانی شدن) برگرفته از واژه *golbe*، به معنای کره زمین و جهان است. واژه *golbalization* برای نخستین بار در اوایل دهه ۱۹۶۰ وارد ادبیات رشد و فرهنگ لغت وبستر در سال ۱۹۶۱ این واژه را در مجموعه خود جای داد. به تدریج با پیشرفت‌های سریع در حوزه‌های ارتباطات و فناوری اطلاعات، واژه‌ی جهانی شدن اهمیتی روز افزون یافت و از دهه ۱۹۸۰ وارد مباحث سیاسی، اقتصادی و جامعه‌شناختی شد و به مرور جایگزین واژه‌های بین‌المللی شدن و فراملی شدن گردید (شیرزادی، ۱۳۹۹: ۱۷۷).

به هر حال به سادگی نمی‌توان برای جهانی شدن مرکز ثقل و نیز مکان مشخصی را در نظر گرفت و آن را فرصت مطلق مختص شمال و تهدیدی مطلق برای جنوب تصور کرده بلکه بحث اصلی این است که تا چه اندازه‌ای دولت‌های گوناگون قادر به کاهش تهدیدات و تبدیل آن به فرصت می‌باشند؟ (قوام، ۱۳۹۴: ۱۹) جهانی شدن میزان ارتباط کشورهای مختلف را افزایش می‌دهد. این امر بر گسترش سطح همکاری‌های چند جانبه بازیگران فرهنگی، قومی، اجتماعی و سیاسی نیز تأثیر به جا می‌گذارد. (مصلی نژاد، ۱۳۹۶: ۲۹۸).

چنین به نظر می‌رسد که جهانی شدن در صدد درهم شکستن این چارچوب و بنای طرح تازه‌ای از امنیت می‌باشد که منطق حاکم بر آن با آنچه تاکنون شناخته می‌شود، متفاوت است.

مهم‌ترین تحولی که در این گذار حیاتی رخ می‌دهد، بی‌اعتبار سازی الگوی «دولت - کشوری» و تأسیس «جامعه‌ای به هم پیوسته» به بزرگی جهان می‌باشد که از آن به «جامعه جهانی» و از اعضای آن به «شهروندان جهانی» یاد می‌شود (هورل و دیگران، ۱۳۸۰: ۱۵).

به طور کلی جهانی شدن به معنای توسعه جهانی مقوله‌های مادی و معنوی است که به بازسازی تولیدات جدید در قلمروهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی منجر شده و معنای متفاوتی را در این حوزه‌ها به وجود آورده است. که این تغییرات به طور به صورت اساسی تحت تأثیر تغییر مفهوم زمان و مکان، اینجا و آنجا است. تصویر کردن جهان به عنوان یک کل واقعی و همچنین به عنوان فلسفی در اندیشه‌های فلاسفه در سطح بسیار گسترده‌ای دیده می‌شود (عاملی، ۱۳۹۸: ۲۴).

جدول ۱- اصول و رهنمودهای مهم قرآن درباره دیپلماسی:

ردیف	سوره	آیات	اصول و رهنمودهای قرآن
۱	انفال	۶۱	صلح دوستی و قبول پیمان‌های صلح جویانه
۲	نحل	۹۴	رعایت عهد و پابندی به آن در همه تعهدات
۳	مائده	۸	التزام به عدالت و انصاف در نظام بین الملل
۴	انفال	۵۸	پابندی به تعهدات و پیمان‌ها
	توبه	۷	
	نحل	۹۱	
۵	اسراء	۳۴	اجتناب از توسعه طلبی، فساد و تجاوز
	قصص	۸۳	
۶	ممتحنه	۸	رفتار دوستانه و مسالمت آمیز با همه دولت‌هایی که سر دشمنی ندارند.
۷	یوسف	۵۲	نهی فریب، خیانت و خدعه

کارکردها و ابزارهای مهم دیپلماسی دفاعی در ارتقاء امنیت:

۱. پیشگیری از منازعه

نقشی که دیپلماسی دفاعی در پیشگیری از منازعه و بحران به عنوان یک ابزار مؤثر ایفا می‌کند، یکی از مهم‌ترین کارکردهای آن تحت عنوان تعامل راهبردی به شمار می‌رود. برای نیروهای مسلح، پیشگیری در ابتدا در رابطه با توسعه روابط بین المللی دفاعی و امنیتی با کشورهای خارجی به کار می‌آید که عبارت است از گفت و گوی راهبردی، مبادله اطلاعات، همکاری دفاعی، تمرینات و رزمایش‌های دوجانبه، همکاری در مذاکره درباره واپایش تسلیحات با امضای توافق نامه‌های

دفاعی و اطلاعات موجود در تهیه طرح مقدماتی ایفای نقش می‌کند (حاتمی و احدی، ۱۳۹۵: ۳۸). دیپلماسی معمول برای حل منازعات و به تبع آن برای پیشگیری از آنها، در عمل کارایی خود را نشان داده است. معنی پیشگیری به جلوگیری از تبدیل منازعه به خشونت و نه حذف خود منازعه ارتباط دارد، زیرا منازعه اختلاف مواضع بوده و در حالت غیر فعال امری معمول و عادی می‌باشد. ولی منازعه غیر فعال ممکن است فعال شده و به خشونت و رویارویی منجر گردد. اختلاف مواضع دلیلی برای مذاکره است؛ هرچند باید از منازعات خشونت آمیز جلوگیری کرد. بنابراین، برای پیشگیری از بحرانه‌ها و نیز شناخت منبع خشونت در زمان وقوع تهدید، بررسی و مقابله با منازعات قبل از وقوع خشونت ضروریست، در همین رابطه، هدف دیپلماسی توجه و رسیدگی به منازعات قبل از تبدیل آنها به خشونت، خاموش کردن آتش منازعات خشونت آمیز و برطرف کردن اختلافات پس از خشونت می‌باشد (کر و وایزمن، ۱۳۹۲: ۱۸۵).

۲. توافقاتی دو جانبه و چند جانبه

یکی از مباحث مهم و تکراری در دیپلماسی به سودمندی چندجانبه‌گرایی و یک جانبه‌گرایی مربوط می‌شود. حامیان چندجانبه‌گرایی بر مشروعیت این شیوه و توانایی آن برای افزایش همکاری بین‌المللی تأکید می‌کنند. مخالفان نیز معتقدند که چندجانبه‌گرایی قدرت آمریکا را محدود و مانور بین‌المللی آن را به پایین‌ترین سطح کاهش داده و می‌تواند به ناکارآمدی در مواجهه با تهدیدات و چالش‌های شدید منجر گردد. با این حال، چنین استدلالی چندان قانع‌کننده نیست. از سوی دیگر، اصطلاح «دیپلماسی یک جانبه» نیز ترکیبی متضاد است، زیرا هیچ دولتی نمی‌تواند بدون تعامل با دیگران، سیاست خارجی خود را پیش ببرد. دولت‌ها به ندرت می‌توانند بدون مذاکره و مدیریت روابط با دیگر دولت‌ها به حل مشکلات و پیشبرد منافعشان بپردازند (کر و وایزمن، ۱۳۹۲: ۲۶۶).

وقتی در مورد شکل دیپلماسی فکر می‌کنیم، بهتر است بین دو جانبه‌گرایی و چندجانبه‌گرایی تمایز قائل شویم. در ظاهر، تفاوت مذکور بین این دو به مدیریت روابط با دیگر دولت‌ها ارتباط دارد: اگر با یک دولت باشد، دو جانبه‌گرایی و اگر در گروهی متشکل از سه دولت یا بیشتر باشد، چندجانبه‌گرایی. با وجود این، چندجانبه‌گرایی از جنبه‌ای کیفی نیز برخوردار است که بدان وسیله دولت‌ها در مورد همکاری طبق اصول یا هنجارهای خاص توافق می‌کنند. هر چند ساختارهای دیپلماتیک دو جانبه و چندجانبه با سابقه‌ای بیش از شش دهه، از ویژگی‌های اصلی نظم بین‌المللی معاصر هستند، ولی این نگرانی فزاینده وجود دارد که برای مقابله با چالش‌های پیش روی دولت‌ها

در قرن بیست و یک ناکافی هستند. سیاست بین الملل در آسیا در وهله نخست بر ساختارهای دوجانبه متکی بوده و فقدان سازمانهای پیشرفته چندجانبه مانعی در راستای همکاری برای از میان برداشتن مشکلات مشترک در این منطقه می‌باشد (همان: ۲۶۶).

۳. بسط مذاکره در پرتو جهانی شدن

دیپلماسی اساساً به معنای مذاکره بوده و مذاکره نیز مهم‌ترین وظیفه سیاست خارجی و روابط بین‌المللی می‌باشد. مذاکرات در هنگام ضرورت صورت می‌گیرد، یعنی وقتی یک طرف (دولت) احساس می‌کند قادر به حل مشکل یا اختلاف نبوده و به دلیل اینکه مشکل یا اختلاف مذکور پرهزینه و مشکل‌ساز می‌باشد، نیاز به مدیریت دارد. در بسیاری از مشکلات و اختلافات طرف سومی نیز برای میانجیگری حضور دارد؛ طرفی که به ایجاد ارتباط میان طرفهای درگیر پرداخته، فرمول‌ها و راه‌حلهایی را برای توافق پیشنهاد می‌دهد و حتی می‌تواند در اجرای نتیجه مورد توافق مؤثر باشد. در همین راستا، جهت مدیریت مسائل و مشکلات مشترک، به دفعات از مذاکرات چندجانبه برای ایجاد رژیم‌های بین‌المللی، هنجارهای مورد توافق، قواعد و اصول استفاده شده است. بزرگ‌ترین چالش پیش روی دیپلماسی به پیشگیری مربوط می‌شود: مهار اختلافات قبل از اینکه به خشونت تبدیل شوند، جلوگیری از تبدیل منازعات خشونت‌آمیز به بحران و درنهایت یافتن راه حلی برای این منازعات (کر و وایزمن، ۱۳۹۲: ۱۶۵).

اینترنت با فراهم آوردن فناوریهای فیزیکی (تبادل آسان‌تر اطلاعات و فناوریهای اجتماعی (توسعه فضای ارتباطاتی مشترک به همراه قواعد و رویه‌های مشابه) تأثیر زیادی بر توان بازیگران سیاست جهانی در تعامل با یکدیگر داشته است. ایمیل، رسانه‌های اجتماعی و دیگر خدمات اینترنت افراد و جوامع را قادر به ارتباط در گستره‌ای جهانی ساخته است. این ارتباطات پرحجم تماس‌های بیشتر و وابستگی (متقابل) افزون‌تری را موجب می‌شود. وابستگی بیشتر غالباً به استفاده بیشتر از دیپلماسی به عنوان ابزاری برای مدیریت روابط بین‌المللی و حل و فصل اختلافات داخلی منجر می‌شود (همان: ۲۲۳).

۴. حفظ صلح

نیروهای مسلح در دوران کهن به عنوان ابزار جنگ به شمار می‌رفتند با این حال، برخورداری از قدرت نظامی در همان عصر نیز می‌توانست به عنوان پیام آور و ضامن صلح و امنیت کشور برخوردار از این قدرت باشد. پس از شکل‌گیری قدرت‌های منطقه‌ای و امپراتوری‌ها، نیروهای

مسلح آنها نه تنها در راستای کشور گشایی بلکه برای حفاظت و امنیت سرزمین‌های تحت نفوذ و حتی برای جلوگیری از درگیری بین اقوام و کشورهایی که زیر چتر حمایت امپراتوری بودند، به کار گرفته می‌شدند که امروزه می‌توان آن را به شکل نوین عملیات حفظ صلح مشاهده کرد.

عملیات حفظ صلح در بیش از نیم قرن گذشته و به طور مشخص پس از جنگ دوم جهانی با محوریت سازمان ملل هدایت شده و در واقع سازمان ملل با چنین هدفی شکل گرفته است. بازیگر اصلی این میدان نیز نیروهای مسلح هستند و بدین ترتیب حفظ صلح به یکی از محورهای دیپلماسی دفاعی تبدیل شده است و البته سردمدار این حرکت نیز کشورهای غربی هستند و هنوز کشورهای جهان سوم در این حوزه نیز نتوانسته‌اند ایفای نقش رهبری داشته باشند و در اکثر موارد تنها به عنوان مشارکت کننده حضور دارند (حاتمی و احدی، ۱۳۹۵: ۶۱).

۵. بازدارندگی

یکی از کارویژه‌های اصلی دیپلماسی دفاعی را می‌توان تعیین راهبرد بازدارندگی دانست. بازدارندگی به مثابه مفهومی راهبردی، هزینه‌هایی بسیار کمتر از دفاع در بردارد؛ به عبارت دیگر، بازدارندگی بخشی از راهبرد دفاعی کشورها در محیط منطقه‌ای و بین‌المللی محسوب می‌شود. بازدارندگی راهی برای دستیابی به صلح و استقرار آن است و به منظور متقاعد کردن طرف مقابل طرح می‌شود تا به او ثابت شود که در میان راه‌های ممکن، تجاوز کمترین اثر را دارد (متقی و پوستین چی، ۱۳۹۵: ۳۵۲). قرآن در مورد بازدارندگی می‌فرماید:

«وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَأَخْرَبِينَ مَنْ دُونِهِمْ لَآ تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفِّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَآ تُظْلَمُونَ» (انفال: ۶۰)

(و در برابر آنان آنچه در قدرت و توان دارید از نیرو [و نفرات و ساز و برگ جنگی] و اسبان ورزیده [برای جنگ] آماده کنید تا به وسیله آنها دشمن خدا و دشمن خودتان و دشمنانی غیر ایشان را که نمی‌شناسید، ولی خدا آنان را می‌شناسد بترسانید. و هر چه در راه خدا هزینه کنید، پاداشش به طور کامل به شما داده می‌شود، و مورد ستم قرار نخواهید گرفت.)

۶. تبادل فناوری تجهیزات دفاعی

انسان‌ها فناوری‌ها را به مثابه شیوه‌ها و سازکارهایی برای بکارگیری علم جهت مرتفع کردن نیازهای خود در حوزه‌های گوناگون پدید آورده‌اند. ناآینده‌نگاری فناوری در زندگی بشر به گونه‌ای است که حذف فناوری، زندگی را مختل می‌کند، هرچند این تصور ناممکن به نظر می‌رسد. اثر

بخشی فناوری‌ها به ویژه در عرصه نظامی به گونه‌ای است که در برخی موارد از آن با عنوان انقلاب یاد می‌شود. دیپلماسی دفاعی با فراهم نمودن زمینه تأمین فناوری تجهیزات یا تسلیحات دفاعی، بازدارندگی را ایجاد و یا سطح بازدارندگی را افزایش خواهد داد. وابستگی‌های متقابل، بستر مناسبی را برای دستیابی مستقیم یا با واسطه به تجهیزات دفاعی فراهم می‌نماید (متقی و پوستین چی، ۱۳۹۵: ۶۰).

تسلیحات و تجهیزات دفاعی ابزار اصلی نیروهای مسلح بوده و در ارزیابی توان رزمی آنها، پس از عامل نیروی انسانی، مهم‌ترین مؤلفه به شمار می‌روند و در راستای توجه به اصل بازدارندگی، کشورها نیاز دارند که در زمینه تجهیزات دفاعی خود را به روز نموده و از فناوری‌های جدید دفاعی سایر کشورها بهره‌مند گردند. در حوزه دیپلماسی، تعامل و همکاری با نیروهای مسلح کشورهای دیگر از طریق مشاوره، آموزش یا مبادله تجهیزات و تسلیحات نظامی، همکاری فنی و صنایع دفاعی، همکاری در آموزش نظامی، مانورها و مأموریت‌ها انجام می‌شود.

تأثیر جهانی شدن بر دیپلماسی

جهانی شدن افزایش روابط اجتماعی در جهان بوده و سرزمین‌های دور را طوری به یکدیگر پیوند می‌دهد که رویدادهایشان بر یکدیگر تأثیر متقابل دارد. در این میان، انواع متفاوتی از ارتباطات و پیوستگی‌ها میان طیف کاملی از نهادها با جایگاه با نفوذ متفاوت در سیاست جهانی دولتها، ملت‌ها، سازمان‌های میان‌دولتی، سازمان‌های مردم‌نهاد، گروه‌های جامعه مدنی و اشخاص ایجاد می‌شود. بهره‌گیری از فناوریهای انقلاب ارتباطاتی (برای مثال، ایمیل‌ها، تلفن‌های همراه و رسانههای اجتماعی)، اطلاعاتی (برای مثال، اینترنت و شبکه‌های کابلی و ماهواره‌ای) و ترابری (برای مثال مسافرت سریع هوایی)، نه تنها بر شمار این نهادها افزوده، بلکه تعامل آنها با یکدیگر را نیز بیش از گذشته افزایش داده است (کر و وایزمن، ۱۳۹۲: ۲۳).

اینترنت و فناوری اطلاعات و ارتباطات، شیوه ارتباطات و مدیریت اطلاعات را به طور کامل تغییر داده‌اند. در عرض بیست سال، شیوه‌های ارتباطاتی از تلگراف و فکس به استفاده از گوشی‌های همراه و خدمات اینترنتی، نظیر اسکایپ، تبدیل شده است. هم‌اکنون با پنج میلیارد کاربر گوشی‌های همراه و دو میلیارد کاربر اینترنت در سرتاسر جهان، ارتباطات ساده و ارزان به امکانی فراگیر برای اکثر مردمان جهان تبدیل شده است. فیس بوک و دیگر شبکه‌های اجتماعی نیز مرحله‌ای تازه در این انقلاب ارتباطاتی بوده و فرایند دیجیتالی شدن دسترسی به اطلاعات و

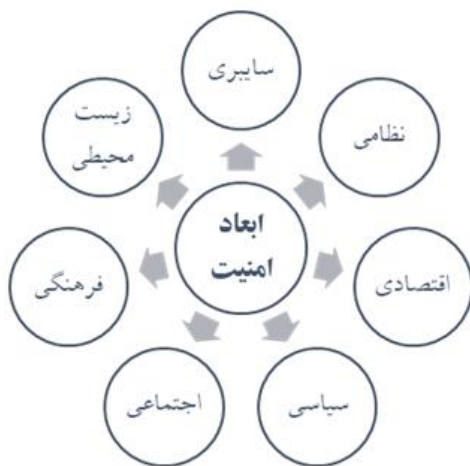
دانش را افزایش داده‌اند. موتورهای جستجوی پیشرفته، همچون گوگل نیز به موازات این تحولات دسترسی به اطلاعات بیشتر را فراهم می‌کنند. بنابراین، در دوران کنونی، نه تنها به اطلاعات بیشتری دسترسی داریم، بلکه این دسترسی نیز با سهولت بسیار و هنگام ضرورت صورت می‌گیرد. با توجه به اهمیت کانونی ارتباطات و اطلاعات برای دیپلماسی، این تحولات مسائل مهمی را در زمینه تأثیر اینترنت بر دیپلماسی مطرح کرده‌اند (همان: ۲۱۶).

ابعاد امنیت:

اغلب صاحب‌نظران، امنیت اجتماعات بشری را به شش مقوله تقسیم می‌نمایند: نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی، این ابعاد با هم در ارتباطند و پیوند عمیقی در میان‌شان حاکم است (ریبی، ۱۳۸۳: ۱۳۶). بنابراین امنیت نظامی و مولفه‌های آن به تنهایی نمی‌توانند در تأمین امنیت کارساز باشند، بلکه بایستی امنیت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، نظامی، زیست محیطی، منابع و مولفه‌های آن‌ها همگی مدنظر قرار گیرند (جهان بزرگی، ۱۳۸۸: ۹۰).

اگرچه ابعاد امنیت را در اشکال مختلف دسته‌بندی کرده‌اند و لیکن با توجه به عصر جهانی شدن، که مرجع بسیاری از تغییرات در حوزه نظامی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست محیطی در جهان محسوب می‌شود و از طریق افزایش ارتباطات، تماس‌ها و روابط تجاری و فرهنگی به نزدیک‌تر شدن کشورها و ملت‌ها منجر شده است، از این رو عمده ابعاد امنیت را می‌توان به شرح نمودار ذیل دانست:

ابعاد هفت گانه امنیت در عصر جهانی شدن:

جدول ۲- ابعاد، بازیگران و شاخص‌های ابعاد امنیت:

ردیف	ابعاد امنیت	بازیگران	شاخص‌ها
۱	نظامی	دولتی و غیردولتی	توانایی نیروهای مسلح برای حفاظت از ملت، دولت و ارزش‌های اساسی و حیاتی آن‌ها در برابر تهدید و تهاجم نظامی خارجی (روشندل، ۱۳۷۴: ۱۹).
۲	اقتصادی	دولتی	میزان دسترسی افراد به ضروریات زیستی (غذا، آب، سرپناه و...) مربوط بوده و در سطوح بالاتر با دامنه وسیعی از بحث‌های اساسی درباره اشتغال، توزیع درآمد و رفاه مرتبط است (مرادیان، ۱۳۸۹: ۲۴).
۳	سیاسی	دولتی	حاکمیت دیگر به معنای ویژگی درجه اول مناسبات بین الملل نیست. مرزها معنای سستی خود را از دست داده‌اند (رجایی، ۱۳۹۷: ۱۲۷).
۴	اجتماعی	دولتی	ویژگی‌هایی که بر مبنای آن‌ها، افراد خود را عضو یک گروه اجتماعی می‌دانند و قابلیت حفظ الگوهای سستی زبان، فرهنگ، مذهب، هویت و عرف ملی با شرایط قابل قبولی از تحول می‌دانند (مرادیان، ۱۳۸۹: ۲۶).
۵	فرهنگی	دولتی	یک فرد، گروه یا ملت از تعرض و تجاوز به ارزش‌های نهادینه شده‌اش مصونیت داشته باشد (جهان بزرگی، ۱۳۸۸: ۱۲۳).

۶	زیست محیطی	ناشناس، غیردولتی و دولت‌ها	دسترسی به منابع غیر قابل تجدید مثل سوخت‌های فسیلی و هم دسترسی به منابع قابل تجدید مانند آب، جنبه جهانی به خود گرفته است و قابلیت حل مواردی همچون گرم شدن کره زمین، نازک شدن لایه اوزون، باران‌های اسیدی، جنگل‌زدایی جهانی و ضایعات سمی (قوام، ۱۳۹۴: ۲۲۹).
۷	سایبری	ناشناس، غیردولتی و دولت‌ها	یک محیط الکترونیکی و غیرفیزیکی است که از طریق آن اطلاعات ایجاد، ارسال، دریافت، ذخیره، پردازش و حذف می‌شوند (کامران دستجردی و میرمحمدی، ۱۳۹۲: ۱۴۵).

حوزه‌ها و ابعاد دیپلماسی دفاعی عبارتند از:

- ۱) مبادله‌های آموزشی نظامی؛
- ۲) اعزام وابسته نظامی؛
- ۳) توافقات دفاعی دوجانبه؛
- ۴) همکاری علمی (نظامی) و فنی (نظامی)؛
- ۵) مذاکره برای ایجاد پایگاه نظامی؛
- ۶) توافق در مورد انجام رزمایش‌های مشترک؛
- ۷) دیدار رسمی ناوگان دریایی؛
- ۸) همکاری‌های فرودگاهی؛
- ۹) فروش و تعمیر تسلیحات نظامی؛
- ۱۰) انتقال فناوری؛
- ۱۱) ایجاد ساختارهای امنیتی منطقه‌ای؛
- ۱۲) حل منازعه‌های منطقه‌ای؛
- ۱۳) جلوگیری از بروز منازعه‌های منطقه‌ای؛
- ۱۴) حضور در پیمان‌های امنیتی؛
- ۱۵) مانورهای منطقه‌ای (متمقی و پوستین چی، ۱۳۹۵: ۱۰۴).

روش شناسی تحقیق:

تحقیق حاضر از نوع تحقیقات ترکیبی (کیفی-کمی) است که در بخش کیفی آن از طریق مطالعات اکتشافی و تحلیل محتوای مطالعات انجام شده، ابزارهای مهم شناسایی و احصا شدند. در بخش کمی تحقیق نیز هر یک از این ابزارها در قالب یک فرضیه مطرح شده و از طریق پرسشنامه بسته با طیف لیکرت در پنج سطح و نظرسنجی از خبرگان آشنا به موضوع تحقیق، این فرضیه‌ها مورد بررسی قرار گرفته‌اند و با انجام آزمون‌های آماری مرتبط، ۶ ابزار دیپلماسی دفاعی ارائه شد. در پژوهش حاضر، برای آزمون فرضیه‌ها از آزمون استقلال (جدور کا یا خی دو) استفاده گردیده است. جامعه آماری این تحقیق از بین خبرگان نظامی و غیرنظامی و صاحب نظران در حوزه دیپلماسی دفاعی بوده که دارای سابقه خدمت در مشاغل راهبردی و آشنا به مبانی دیپلماسی دفاعی و امنیت بین الملل می‌باشند. جامعه آماری این تحقیق با توجه به ویژگی‌هایی که ذکر شد، به روش کفایت نظری داده‌ها ۵۶ نفر برآورد گردید و با توجه به اینکه تعداد حجم نمونه به دست آمده با استفاده از جدول مورگان یا فرمول کوکران، با جامعه آماری اختلاف چندانی نداشته‌اند برای دقت بیشتر تمام شماری صورت گرفته است. درپاسخگویی به پرسش‌ها از ابزار مصاحبه با صاحب نظران و خبرگان و پرسشنامه و مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی استفاده شده است.

مصاحبه بامستولان، صاحب نظران و پیشکسوتان

پژوهش‌گر به منظور ایجاد روایی و اعتبار در مورد متغیرهای مربوطه و همچنین در جهت استفاده بیشتر در زمینه تحلیل اطلاعات تهیه شده و پرداختن به بررسی ابعاد مختلف پژوهش از نظرات صاحب نظران که برخوردار از سرمایه ذیقیمت تجربه و تخصص بوده و مضافاً این تجارب حاصل زحمات فراوانی است که کسب نموده‌اند، در امر پژوهش خود استفاده نموده است و با ۱۲ نفر از صاحب نظران و خبرگانی که دارای سابقه خدمت در مشاغل راهبردی و آشنا به مبانی دیپلماسی دفاعی و امنیت بین الملل می‌باشند، مصاحبه شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

در بخش کیفی تحقیق، ابزارهای دیپلماسی دفاعی مؤثر در تحقق امنیت تمدن اسلامی با استفاده از تحلیل محتوای مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای احصا شدند و برای اعتبارسنجی این ابزارها از دیدگاه خبرگان در بخش کمی تحقیق ابتدا فرضیه‌های زیر مطرح شده است:

فرضیه ۱: بسط مذاکره در پرتو جهانی شدن از ابزارهای دیپلماسی دفاعی، در تحقق امنیت تمدن اسلامی در عصر جهانی شدن مؤثر می‌باشد.

فرضیه ۲: تبادل فناوری تجهیزات دفاعی از ابزارهای دیپلماسی دفاعی، در تحقق امنیت تمدن اسلامی در عصر جهانی شدن مؤثر می‌باشد.

فرضیه ۳: پیشگیری از منازعه از ابزارهای دیپلماسی دفاعی، در تحقق امنیت تمدن اسلامی در عصر جهانی شدن مؤثر می‌باشد.

فرضیه ۴: بازدارندگی از ابزارهای دیپلماسی دفاعی، در تحقق امنیت تمدن اسلامی در عصر جهانی شدن مؤثر می‌باشد.

فرضیه ۵: حفظ صلح از ابزارهای دیپلماسی دفاعی، در تحقق امنیت تمدن اسلامی در عصر جهانی شدن مؤثر می‌باشد.

فرضیه ۶: توافق‌های دفاعی چند جانبه از ابزارهای دیپلماسی دفاعی، در تحقق امنیت تمدن اسلامی در عصر جهانی شدن مؤثر می‌باشد.

در بخش، بعدی با استفاده از آزمون‌های آماری مناسب هر یک از این فرضیه‌ها مورد بررسی قرار گرفتند. ابزار مورد استفاده برای آزمون این فرضیه‌ها پرسشنامه است. به عبارت دیگر محقق پرسشنامه تحقیق را بین ۵۶ نفر از خبرگان توزیع کرده است.

آزمون‌های فرضیه‌های پژوهش

مطالعه و بررسی آمار توصیفی به تنهایی نمی‌تواند محقق را در دستیابی به اهداف پژوهش یاری نماید، چرا که پاسخ دهندگان به صورت نمونه انتخاب شده و کل جامعه آماری مورد تجزیه و تحلیل قرار نگرفته است. برای اطمینان از نتایج حاصل از پژوهش می‌بایست هر کدام از فرضیه‌ها با استفاده از فنون آماری مناسب مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرند. در پژوهش حاضر، برای آزمون فرضیه‌ها از آزمون استقلال (جدور کا یا خی دو) استفاده گردیده است و در ادامه به بررسی آزمون‌های فرضیه‌های پژوهش می‌پردازیم.

آزمون استقلال X^2 کای مربع فرضیه یکم:

فرضیه ۱: بسط مذاکره در پرتو جهانی شدن از ابزارهای دیپلماسی دفاعی، در تحقق امنیت تمدن اسلامی در عصر جهانی شدن مؤثر می‌باشد.

۱- آماره آزمون:

جدول ۳- آزمون استقلال X^2 کای مربع فرضیه یکم

بسط مذاکره در پرتو جهانی شدن	Fo	Fe	(Fo - Fe)	(Fo - Fe) ²	$\frac{(F_o - F_e)^2}{F_e}$
خیلی زیاد	۱۸	۱۱,۲	۶,۸	۴۶,۲۴	۴,۱۲
زیاد	۲۱	۱۱,۲	۹,۸	۹۶,۰۴	۸,۵۷
متوسط	۱۱	۱۱,۲	-۰,۲	۰,۰۴	۰,۰۰۳
کم	۵	۱۱,۲	-۶,۲	۳۸,۴۴	۳,۴۲
خیلی کم	۱	۱۱,۲	-۱۰,۲	۱۰۴,۰۴	۹,۲۸
جمع	۵۶	۵۶	۰	۲۸۴,۸	۲۵,۳۹

$$X^2 = \sum \frac{(F_o - F_e)^2}{F_e} = 25,39 \Rightarrow \text{آماره آزمون ..}$$

۲- مقدار بحرانی:

سطح خطا $\alpha = 0/05$ درجه آزادی $df = 4 - 1 = 3$ $\Rightarrow df = k - 1$ با توجه به $\alpha = 0/05$ ، درجه آزادی $df = 4$ و مقدار بحرانی جدول: $X^2 = 9/49$

۳- تحلیل:

محقق در قالب فرضیه‌های جفتی فرضیه تحقیق (H_1) و فرضیه صفر (H_0) را تدوین می‌کند، اگر نتیجه تحقیق فرضیه صفر را رد کند، فرضیه تحقیق تأیید می‌شود (حافظنیا، ۱۳۹۲: ۲۹۴). در این تحقیق چون X^2 محاسبه شده بزرگتر از X^2 جدول می‌باشد ($25,39 > 9,49$) لذا آماره آزمون در ناحیه H_1 قرار می‌گیرد پس می‌توان گفت در سطح اطمینان ۹۵٪ فرضیه صفر (H_0) رد می‌شود و فرضیه H_1 تأیید و در نتیجه فرضیه یکم تأیید می‌گردد.

آزمون استقلال X^2 کای مربع فرضیه دوم:

فرضیه ۲: تبادل فناوری تجهیزات دفاعی از ابزارهای دیپلماسی دفاعی، در تحقق امنیت تمدن اسلامی در عصر جهانی شدن مؤثر می‌باشد.

۱- آماره آزمون:

جدول ۴- آزمون استقلال χ^2 کای مربع فرضیه دوم

تبادل فناوری تجهیزات دفاعی	F _o	F _e	(F _o - F _e)	(F _o - F _e) ²	$\frac{(F_o - F_e)^2}{F_e}$
خیلی زیاد	۱۹	۱۱,۲	۷,۸	۶۰,۸۴	۵,۴۳
زیاد	۲۳	۱۱,۲	۱۱,۸	۱۳۹,۲۴	۱۲,۴۳
متوسط	۸	۱۱,۲	-۳,۲	۱۰,۲۴	۰,۹۱
کم	۵	۱۱,۲	-۶,۲	۳۸,۴۴	۳,۴۲
خیلی کم	۱	۱۱,۲	-۱۰,۲	۱۰۴,۰۴	۹,۲۸
جمع	۵۶	۵۶	۰	۳۵۲,۸	۳۱,۴۷

$$\chi^2 = \sum \frac{(F_o - F_e)^2}{F_e} = 31,47 \Rightarrow \text{آماره آزمون ..}$$

۲- مقدار بحرانی:

سطح خطا $\alpha = 0/05$ درجه آزادی $df = 5 - 1 = 4 \Rightarrow df = k - 1$

با توجه به $\alpha = 0/05$ ، درجه آزادی $df = 4$ و مقدار بحرانی جدول: $\chi^2 = 9/49$

۳- تحلیل:

چون χ^2 محاسبه شده بزرگتر از χ^2 جدول می باشد ($31,47 > 9,49$) لذا آماره آزمون در ناحیه H_1 قرار می گیرد پس می توان گفت در سطح اطمینان ۹۵٪ فرضیه صفر (H_0) رد می شود و فرضیه H_1 تأیید و در نتیجه فرضیه دوم تأیید می گردد.

آزمون استقلال χ^2 کای مربع فرضیه سوم:

فرضیه ۳: پیشگیری از منازعه از ابزارهای دیپلماسی دفاعی، در تحقق امنیت تمدن اسلامی در عصر جهانی شدن مؤثر می باشد.

۱- آماره آزمون:

جدول ۵- آزمون استقلال χ^2 کای مربع فرضیه سوم

پیشگیری از منازعه	F _o	F _e	(F _o - F _e)	(F _o - F _e) ²	$\frac{(F_o - F_e)^2}{F_e}$
خیلی زیاد	۱۳	۱۱,۲	۱,۸	۳,۲۴	۰,۲۸
زیاد	۳۷	۱۱,۲	۲۵,۸	۶۶۵,۶۴	۵۹,۴۳
متوسط	۶	۱۱,۲	-۵,۲	۲۷,۰۴	۲,۴۱
کم	۰	۱۱,۲	۱۱,۲	۱۲۵,۴۴	۱۱,۲
خیلی کم	۰	۱۱,۲	۱۱,۲	۱۲۵,۴۴	۱۱,۲
جمع	۵۶	۵۶	۴۴,۸	۹۴۶,۱۶	۸۴,۵۲

$$X^2 = \sum \frac{(F_o - F_e)^2}{F_e} = ۸۴,۵۲ \Rightarrow \text{آماره آزمون ..}$$

۲- مقدار بحرانی:

سطح خطا $\alpha = ۰/۰۵$ درجه آزادی $df = ۵ - ۱ = ۴ \Rightarrow df = k - ۱$

با توجه به $\alpha = ۰/۰۵$ ، درجه آزادی $df = ۴$ و مقدار بحرانی جدول: $X2 = ۹/۴۹$

۳- تحلیل:

چون $X2$ محاسبه شده بزرگتر از $X2$ جدول می‌باشد ($۸۴,۵۲ > ۹,۴۹$) لذا آماره آزمون در ناحیه $H1$ قرار می‌گیرد پس می‌توان گفت در سطح اطمینان ۹۵٪ فرضیه صفر ($H0$) رد می‌شود و فرضیه $H1$ تأیید و در نتیجه فرضیه سوم تأیید می‌گردد.

آزمون استقلال X^2 کای مربع فرضیه چهارم:

فرضیه ۴: بازدارندگی از ابزارهای دیپلماسی دفاعی، در تحقق امنیت تمدن اسلامی در عصر

جهانی شدن مؤثر می‌باشد.

۱- آماره آزمون:

جدول ۶- آزمون استقلال X^2 کای مربع فرضیه چهارم

بازدارندگی	F _o	F _e	(F _o - F _e)	(F _o - F _e) ²	$\frac{(F_o - F_e)^2}{F_e}$
خیلی زیاد	۲۰	۱۱,۲	۸,۸	۷۷,۴۴	۶,۹۱

زیاد	۲۶	۱۱،۲	۱۴،۸	۲۱۹،۰۴	۱۹،۰۵
متوسط	۹	۱۱،۲	-۲،۲	۴،۸۴	۰،۴۳
کم	۱	۱۱،۲	-۱۰،۲	۱۰۴،۰۴	۹،۲۸
خیلی کم	۰	۱۱،۲	۱۱،۲	۱۲۵،۴۴	۱۱،۲
جمع	۵۶	۵۶	۲۲،۴	۵۳۰،۸	۴۷،۳۷

$$X^2 = \sum \frac{(F_o - F_e)^2}{F_e} = ۴۷،۳۷ \Rightarrow \text{آماره آزمون ..}$$

۲- مقدار بحرانی:

سطح خطا $\alpha = ۰/۰۵$ درجه آزادی $df = ۴ - ۱ = ۵ - ۱$ $\Rightarrow df = k - ۱$

با توجه به $\alpha = ۰/۰۵$ ، درجه آزادی $df = ۴$ و مقدار بحرانی جدول: $X2 = ۹/۴۹$

۳- تحلیل:

چون $X2$ محاسبه شده بزرگتر از $X2$ جدول می باشد ($۴۷،۳۷ > ۹،۴۹$) لذا آماره آزمون در ناحیه $H1$ قرار می گیرد پس می توان گفت در سطح اطمینان ۹۵٪ فرضیه صفر ($H0$) رد می شود و فرضیه $H1$ تأیید و در نتیجه فرضیه چهارم تأیید می گردد.

آزمون استقلال X^2 کای مربع فرضیه پنجم:

فرضیه ۵: حفظ صلح از ابزارهای دیپلماسی دفاعی، در تحقق امنیت تمدن اسلامی در عصر

جهانی شدن مؤثر می باشد.

۱- آماره آزمون:

جدول ۷- آزمون استقلال X^2 کای مربع فرضیه پنجم

حفظ صلح	Fo	Fe	(Fo - Fe)	(Fo - Fe) ²	$\frac{(F_o - F_e)^2}{F_e}$
خیلی زیاد	۱۵	۱۱،۲	۳،۸	۱۴،۴۴	۱،۲۸
زیاد	۲۵	۱۱،۲	۱۳،۸	۱۹۰،۴۴	۱۷
متوسط	۱۱	۱۱،۲	-۰،۲	۰،۰۴	۰،۰۰۳
کم	۵	۱۱،۲	-۶،۲	۳۸،۴۴	۳،۴۳

خیلی کم	۰	۱۱,۲	۱۱,۲	۱۲۵,۴۴	۱۱,۲
جمع	۵۶	۵۶	۲۲,۴	۳۶۸,۳۶	۳۲,۹۱

$$X^2 = \sum \frac{(F_o - F_e)^2}{F_e} = ۳۲,۹۱ \Rightarrow \text{آماره آزمون ..}$$

۲- مقدار بحرانی:

سطح خطا $\alpha = ۰/۰۵$ درجه آزادی $df = ۴ = k - 1$

با توجه به $\alpha = ۰/۰۵$ ، درجه آزادی $df = ۴$ و مقدار بحرانی جدول: $X^2 = ۹/۴۹$

۳- تحلیل:

چون X^2 محاسبه شده بزرگتر از X^2 جدول می باشد ($۳۲,۹۱ > ۹,۴۹$) لذا آماره آزمون در ناحیه H_1 قرار می گیرد پس می توان گفت در سطح اطمینان ۹۵٪ فرضیه صفر (H_0) رد می شود و فرضیه H_1 تأیید و در نتیجه فرضیه پنجم تأیید می گردد.

آزمون استقلال X^2 کای مربع فرضیه ششم:

فرضیه ۶: توافق های دفاعی چند جانبه از ابزارهای دیپلماسی دفاعی، در تحقق امنیت تمدن

اسلامی در عصر جهانی شدن مؤثر می باشد.

۱- آماره آزمون:

جدول ۸- آزمون استقلال X^2 کای مربع فرضیه ششم

توافق های دفاعی چند جانبه	Fo	Fe	(Fo - Fe)	(Fo - Fe) ²	$\frac{(F_o - F_e)^2}{F_e}$
خیلی زیاد	۲۳	۱۱,۲	۱۱,۸	۱۳۹,۲۴	۱۲,۴۳
زیاد	۲۳	۱۱,۲	۱۱,۸	۱۳۹,۲۴	۱۲,۴۳
متوسط	۸	۱۱,۲	-۳,۲	۱۰,۲۴	۰,۹۱
کم	۱	۱۱,۲	-۱۰,۲	۱۰۴,۰۴	۹,۲۸
خیلی کم	۱	۱۱,۲	-۱۰,۲	۱۰۴,۰۴	۹,۲۸
جمع	۵۶	۵۶	۰	۴۹۶,۸	۴۴,۳۳

$$\chi^2 = \sum \frac{(F_o - F_e)^2}{F_e} = 44,33 \Rightarrow \text{آماره آزمون ..}$$

۲- مقدار بحرانی:

سطح خطا $\alpha = 0,05$ درجه آزادی $df = 5 - 1 = 4 \Rightarrow df = k - 1$

با توجه به $\alpha = 0,05$ ، درجه آزادی $df = 4$ و مقدار بحرانی جدول: $\chi^2 = 9,49$

۳- تحلیل:

چون χ^2 محاسبه شده بزرگتر از χ^2 جدول می باشد ($44,33 > 9,49$) لذا آماره آزمون در ناحیه H_1 قرار می گیرد پس می توان گفت در سطح اطمینان ۹۵٪ فرضیه صفر (H_0) رد می شود و فرضیه H_1 تأیید و در نتیجه فرضیه ششم تأیید می گردد.

نتیجه گیری

جهانی شدن در شکل نوین، یک پدیده جدید و فرایندی است که هنوز به صورت کامل ظاهر نشده ولی آثار و پیامدهای آن در بخش های گوناگون نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، زیست محیطی و سایبری مشهود می باشد. در تمدن اسلامی باید از فرصت هایی که جهانی شدن فراهم کرده است، حداکثر بهره برداری را کرده و در بسیاری از موارد تهدیدات ناشی از آن را تبدیل به فرصت نمایند. جوامع بشری در عصر جهانی شدن برای دستیابی به زندگی مطلوب و رسیدن به کمال و سعادت بیش از هر زمانی نیازمند امنیت در ابعاد نظامی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، زیست محیطی و سایبری است. با تغییر ساختار نظام بین الملل، جهانی شدن به عنوان موضوعی عمده در روابط بین الملل، ظرف چند دهه اخیر موجب بروز تغییراتی شگرف در نظام بین الملل شده است. این پدیده چندوجهی، چند لایه و چندجانبه، آثار و پیامدهای قابل توجهی را بر نظام بین الملل در بر داشته و مفاهیم سنتی امنیت نیز دیگر پاسخگو نبوده و لازم است امنیت با توجه به عصر خود باز تعریف شود. هر عصر ویژگی های امنیتی خاص خود را دارد و باید در بستر همان دوره بررسی شود.

دیپلماسی دفاعی معاصر، هنر و مهارتی است که بر اساس سنت و نیازهای فعلی سیاست خارجی و امنیتی هر کشور شکل گرفته است. دیپلماسی دفاعی یک شیوه انجام مذاکرات است که مستلزم استفاده از وسایل، روش ها و ابزارهای مسالمت آمیزی است که خصومت را کاهش می دهند و تابع مقررات بین المللی هستند. وظیفه اصلی دیپلماسی دفاعی شکل دادن به روابط نظامی بین کشورهاست. دیپلماسی

ابزاری مهم برای اجرای سیاست خارجی و ارتقاء امنیت در عصر جهانی شدن می‌باشد. در جهانی که روزهایی سرشار از چالش، جنگ، خشونت و نقض حقوق بشر را سپری می‌کند، در چنین شرایطی نه تنها واقعیت «صلح و امنیت» بی‌نهایت پر ارزش است، بلکه دین مقدس اسلام نیز بر آن تاکید نموده و وظیفه و تعهد خود را برقراری صلح و امنیت در جهان می‌داند و در سایه صلح و امنیت است که استعدادها، خلاقیت‌ها و رشد و نمو جوامع، محقق می‌شود. و یکی از مهمترین راهکارهای ارتقاء صلح و امنیت در جوامع در عصر جهانی شدن، دیپلماسی دفاعی می‌باشد. نشانه‌های دیپلماسی دفاعی در تحقق امنیت تمدن اسلامی در عصر جهانی شدن را می‌توان در ابزارهای دیپلماسی دفاعی از جمله؛ بسط مذاکره در پرتو جهانی شدن، تبادل فناوری تجهیزات دفاعی، پیشگیری از منازعه، بازدارندگی، حفظ صلح و توافق‌های دفاعی چند جانبه دانست. هریک از ابزارهای یاد شده بخشی از ضرورت در تحقق امنیت تمدن اسلامی تلقی می‌گردد و دیپلماسی دفاعی به عنوان ابزاری راهبردی برای مقابله با تهدید محسوب می‌شود.

منابع

قرآن کریم

- بلامی، الکس (۱۳۸۶). جوامع امن و همسایگان، ترجمه محمود یزدان فام و پریسا کریمی نیا، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- جان احمدی، فاطمه (۱۳۹۳). تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، تهران: نشر معارف.
- جباری ثانی، عباسعلی و چگینی، عباس (۱۴۰۰). تبیین جایگاه جبهه مقاومت اسلامی در امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران. مطالعات دفاع مقدس، ۷(۴)، ۱۱۱-۱۳۲.
- چهرآزاد، سعید (۱۳۹۹). بررسی فرآیند سیاستگذاری حقوق بشری ایالات متحده آمریکا در خاورمیانه، مطالعات حقوق بشر اسلامی، ۹(۲)، ۳۵-۵۰.
- حاتمی، امیر و احدی، محمد (۱۳۹۵). دیپلماسی دفاعی نوین، تهران: انتشارات مرکز تحقیقات راهبرد دفاعی حافظنیا، محمدرضا (۱۳۹۲). مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران: انتشارات سمت، چاپ نوزدهم.
- حسینی پناه، رمضان؛ جوان آراسته، حسین و ابراهیمیان، حجت‌الله (۱۴۰۰). آمادگی دفاعی با رویکرد اصل ۱۵۱ قانون اساسی با تاکید بر قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران. جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۲(۳)، ۱۷۳-۱۹۶.
- دبیری، محمد رضا (۱۳۷۴). دیپلماسی و کاربرد رویه‌های دیپلماتیک، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- ریبعی، علی (۱۳۸۳). مطالعات امنیت ملی، تهران: انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.

- رجبی، ابوذرا (۱۳۹۹). بررسی حربه‌ها و مصادیق فریبکاری دشمن در سلطه بر جهان اسلام در ۴۰ سال اول انقلاب با محوریت بیانیه گام دوم انقلاب، پژوهش‌های انقلاب اسلامی، ۹(۴)، ۱۶۳-۱۹۰.
- رضی بهابادی، بی بی سادات؛ بهادری، آتنا و پورکاویان، زینب (۱۳۹۹). تحلیل مضمون آثار اقتدار ملی در بیانات آیت الله خامنه‌ای و مبانی قرآنی آن، پژوهش‌های انقلاب اسلامی، ۹(۲)، ۲۴۷-۲۶۹.
- روشندل، جلیل (۱۳۷۴). امنیت ملی و نظام بین المللی، تهران: انتشارات سمت، چاپ اول.
- ریاضی، وحید (۱۴۰۰). مکتب سلیمانی؛ پیشران زمینه‌ساز ظهور. مطالعات دفاع مقدس، ۷(۴)، ۹-۲۶.
- زرقانی، سید هادی (۱۴۰۰). بررسی و تبیین راهبردهای دفاعی حضرت امام خمینی (رحمه الله علیه) در دفاع مقدس. مطالعات دفاع مقدس، ۷(۳)، ۳۳-۶۸.
- سبحانی فر، علی (۱۴۰۰). ارائه الگو دفاع نرم سیاسی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر گفتمان امام خامنه‌ای (مدظله العالی). مطالعات دفاع مقدس، ۷(۳)، ۶۹-۸۹.
- شیرزادی، رضا (۱۳۹۹). نوسازی، توسعه، جهانی‌شدن (مفاهیم مکاتب و نظریه‌ها)، تهران: نشر آگه، چاپ سوم.
- عباس تبار، رحمت و اختری، عباداله (۱۴۰۰). عقلانیت انقلابی در اندیشه سیاسی آیت الله خامنه‌ای. مطالعات قدرت نرم، ۱۱(۳)، ۷۷-۹۴.
- عمید، حسن (۱۳۷۴). فرهنگ فارسی، تهران: موسسه انتشارات امیر کبیر، چاپ سوم.
- فاتحی، احمد و بهار، مهری (۱۴۰۰). استعمار فرهنگی ایالات متحده آمریکا در عراق مطالعه موردی صفحات فیسبوک آمریکایی، مطالعات قدرت نرم، ۱۱(۴).
- قوام، سید عبدالعلی (۱۳۹۴). جهانی‌شدن و جهان سوم، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ هفتم.
- قوام، عبدالعلی (۱۳۹۷). روابط بین‌الملل نظریه‌ها و رویکردها، تهران: انتشارات سمت، چاپ یازدهم.
- کر، پالین و وایزمن، جفری (۱۳۹۲). دیپلماسی در عصر جهانی‌شدن از تئوری تا عمل، ترجمه عباس کاردان، تهران: انتشارات موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
- مرادیان، محسن (۱۳۸۹). مبانی نظری امنیت، تهران: دانشکده علوم و فنون فارابی.
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۹۶). تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل. تهران: انتشارات سمت.
- مصلی‌نژاد، عباس (۱۳۹۶). نهادگرایی و جهانی‌شدن، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- موسوی، سید سعید؛ نباتیان، محمداسماعیل؛ کلاتری، ابراهیم و حق گو، جواد (۱۳۹۹). مرجع امنیت ملی در اندیشه‌ی فقهی آیت‌الله خامنه‌ای، پژوهش‌های انقلاب اسلامی، ۹(۲)، ۱۳۱-۱۵۳.
- موسوی، سید صدرالدین (۱۳۹۹). قدرت هوشمند در اندیشه سیاسی امام خمینی: کاریست نظریه جوزف نای، مطالعات قدرت نرم، ۱۰(۱)، ۲۷۵-۳۰۵.
- هورل، اندرو و دیگران (۱۳۸۰). ناامنی جهانی بررسی چهره دوم جهانی‌شدن، ترجمه اصغر افتخاری، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.